

(strany či instituce korporativního typu) až nakonec k řídicím mechanismům politického a ekonomického systému samotného. O co jde, je interakce mezi těmito vrstvami, jejichž hranice nemají být smazány.

Tady se objevují zásadní potíže, které jsou do jisté míry řešeny terminologickou opatrností. Platí to o zmíněném vytváření „struktur citlivosti“, které mají operovat mezi občanskou společností s vyššími (politickými) vrstvami, a také o představě „transcendujícího argumentu“, skrze nějž má být v nejnižší vrstvě modelu nacházena společná identita jako legitimizační báze sdílených norem. V obou případech jsou pozitivní účinky spíše předpokládány než argumentativně podepřeny. Konkrétní mechanismy tvorby společné identity a uplatňování politiky ovlivňování se tu vymykají striktnímu empiricko-teoretickému vymezení.

Není například zcela jasné, jestli se v diskursu společná identita pouze odhaluje nebo konstruuje, tj. je-li tato materiálem diskursu či jeho produktem. Přijmeme-li vysvětlení, že teprve stane-li se něco skrytého zřejmým, stane se to také funkčním (reálným), můžeme jednoduše namítnout, že diskuse může zrovna tak odhalit rozpory a akcelarovat polarizaci

(tedy přesně to, co si od ní autoři slibují překonat). Arato s Cohenovou mají za to, že nahrazením představy hledání obecného zájmu (Habermas) představou společné identity se vyhnou autoritářským konotacím. Defenzivní strategie se však může obrátit opačným směrem, k politizaci identit. Snad právě v tomto bodě je nejpatrnější, jak Aratova a Cohenové koncepce spočívá na ideálním předpokladu syntetizujícího potenciálu diskursivní sféry, jakož i její faktické a normativní superiority.

Toto je jedna z možných pastí nabízeného modelu, který je však jinak důkladně argumentativně zajištěn. Neklade pouze důraz na zdrženlivost aktérů, sama teorie si v něm ukládá sebelimitující nárok. Chce zůstat radikálně demokratickou, spolehnout se však musí na daleko subtilnější strukturované argumenty a vize, než bylo dosud v této teoretické končině obvyklé. Explicitní tendence k politizaci ideje občanské společnosti má naději vyvolat v Čechách právě dnes živou reakci. Najít a precizně formulovat námitky však bude o to obtížnější, o co argumentativně jemnější a systematicky propracovaná pozice se nám v práci Arata a Cohenové představuje.

Radim Marada

Hana Librová: *Pestří a zelení* (Kapitoly o dobrovolné skromnosti)

Brno, vydavatelství Veronica, ekologické středisko ČSOP a hnutí Duha 1994, 218s.

O praktické aktivitě brněnského hnutí Duha a ekologického střediska ČSOP Veronica, vydávající ekologický časopis se stejným titulem se dovídá naše veřejnost už pravidelně řadu informací. K tomu nyní přibýly i dvě významné teoretické publikace fundované sociologicky, kulturně-politicky a filozoficky (J. Keller, *Až na dno blahobyti*, 1993, recenze *Sociologický časopis* 1994/3, s. 392-393) a recenzovaná kniha.

Autorka knihy s atraktivním názvem i obsahem *Pestří a zelení* je původním vzděláním biolog, sociologii vystudovala v Bratislavě. Soustavně se věnuje sociologickým aspektům ekologických problémů, zvláště ekologické krize. Její články najdeme v našich přírodovědeckých, ekologických, sociologic-

kých a ochránářských časopisech. Už dříve vydala dvě knižní monografie: *Sociální potřeba a hodnota krajiny*, Brno, Spisy UJEP 1987; *Láska ke krajině?*, Brno, Blok 1988.

Publikace H. Librové nesporně zaujme vyhraněné místo v dnes už širokém spektru literatury *tematizující ekologickou krizi*. Spojuje teoretická východiska (karteziánská racionalita, evropské přecenění rozumu, počínající už v antice, osvícenská ideologie pokroku, desakralizace přírody, křesťanství a ekologie aj.) – byť z hlediska filozofie poněkud skromně pojatá – s teoreticky dobře uchopenou a přístupně podanou empirií.

Vpravdě krkolomný úkol spojit teorii, která vysvětluje příčiny globální ekologické krize, teorii konzumismu, lidských hodnot a způsobu života v několika oblastech a komunitách v Čechách nelze spojit snadno (ilustrativní fotografie jsou spíše projevem úcty autorky k lidem, kteří se rozhodli už nyní

jednat mimo převládající hodnotový model konzumní společnosti).

Úvodní kapitoly knihy pojednávají o příčinách ekologické krize, a to nejen tradičním způsobem, který autorka přehledně na malé ploše rekapituluje. I zde jí jde však o mnohem víc: především o změnu motivace chování člověka, zaměřenou na redukci jeho spotřeby. Autorka záslužně upozorňuje na velkou konzervativní odolnost (používá termínu „tvrdošijnost“) lidských hodnot a způsobu života.

Librová upozorňuje na značný význam sociologické *teorie transgrese* jako zvláštního druhu lidského překračování, vlastně opaku, repetitivních, reprodukčních aktivit, typických pro přírodu. Zvláště nebezpečná je transgrese orientovaná na hromadění věcí a jiných materiálních hodnot, majetku apod. Na druhé straně může být zdrojem naděje též opačná transgrese směřující k duchovním a sociálním, uměleckým a vědeckým či náboženským aktivitám, transgrese k lidem, k seberealizaci ap. (s. 21).

Vztah ekologie a křesťanství vidí autorka spíše kriticky: „Křesťanství skutečně historicky patří k hodnotovým zdrojům ekologické krize“ (s. 31). Až na některé výjimky (idea správcovství země – stewardship, některé biblické metafor, Greening church, Skolimowského ekoteologie) „příroda křesťany nezajímala a navzdory naléhavosti ekologických řešení je dosud dost nezajímá“ (s. 37). Autorka dovede ovšem účinně užít i starší nábožensky a existenciálně laděné texty G. Marcela o zoufalství jako odrazovém můstku k největší jistotě; nebo E. Fromma, podle něhož účinným lékem proti zoufalství nejsou povzbudivé myšlenky, ale paradoxně teprve stav, kdy je zoufalství naplno zakoušeno.

Autorka prioritně nereferuje o názorech Ingleharta, Jonase, Illicha, Améryho, Capry, Browna a dalších, zde se omezuje na minimum, ale ukazuje na sociologicky dokumentované materii, k jakým proměnám dochází u skupin, které se odklánějí od konzumní orientace a jak tyto změny odpovídají globálně identifikovaným trendům v sociologicko-ekologické literatuře. V kapitole *Hledání skromného života u nás* (s. 89-95) shrnuje některé zvláštnosti „zašlého socialismu

a rodící se tržní společnosti“. Jde o masovou snahu dosáhnout spotřebu Západu, symbolem je zde silný automobil, tvrdý turismus ap., avšak vzhledem k relativní chudobě a dosavadní uzavřenosti vůči Západu přžívá ještě značná kulturní a hodnotová diverzita, „výhoda ze zaostalosti“, které brání skončit zcela ve slepé uličce konzumismu. Typická je též známá česká nechuť k migraci, malá mobilita jak v místě, tak ve změně povolání a blízkost městských lidí k vesnici. Ekologicky příznivý je i trend k samozásobitelství potravinami, kutilství a zahrádkářství, které vedou k redukci lidských potřeb, po níž volala už ve 30. letech česká avantgarda mj. i v podobě lidového bydlení a architektury necessismu (s. 94).

H. Librová se hlásí k potřebě *překonání ekologické beznaděje* a dodejme, že tak činí v době, kdy řečeno provokativním aforismem J. Lece se i rozhovor o počasí stal součástí úvah o zániku světa. Zaměření knihy lépe definuje podtitul: *Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Dalo by se dokonce říci: autorka „ve velkém i malém“ a s netajenou sympatií rekapituluje příklady „dobrovolně skromného života“ před hodnoceními, která v nich spatřují spíše raritu, okrajový fenomén na velkém kulturně-civilizačním proudu a která nazírají na ekologická hnutí a skupiny, alternativní hnutí a občanské iniciativy optikou vymezující jim roli pouhopouhých okrajových skupin, rušících tzv. „normální“ vývoj či v lepším případě jen jako dočasné mediátory a přepravce aktuálních idejí a společenských nálad.

Postoj autorky vyjádřený v závěru publikace je zcela jednoznačný. Autorka sice zdůrazňuje opatrnost v interpretacích, ale přechází až v gestický souhlas o významu dobrovolné skromnosti prostřednictvím „odvážně uvažujících autorů jako jsou Illich, Capra, Metzner, kteří by tuto obezřetnost nesdíleli. „Dnešní případy dobrovolně skromného života by patrně přiřadili k projevům zásadní změny ve vývoji lidské kultury. Viděli by je jako předzvěst nebo součást blížící se ekologické globální revoluce, která se dá svým významem srovnat s revolucí neolitickou. K tomuto zlomu (který by se musel odehrát ve velmi krátké době) má dojít na základě procesů, jejichž výklad byl pro „vážnou“ vědu donedávna nepřijatelný.“ (s. 184)

K tomuto zvláštnímu stylu argumentace máme některé výhrady, a to z několika důvodů. Předně *Zahájení ekologické revoluce* je programovou statí čelného amerického ekologa Lestera R. Browna otištěnou v ročence *World-watch Institute 1992* (český překl. *Stav světa 1992*, Praha, Zbraslav 1992, s. 203-220), který autorka nejenže neuvádí, ale nevyužívá argumentů statí, ačkoliv Brown zde shrnul mnoho ekologických, sociologických, politologických a historických argumentů „vážné“ vědy, která na ně reagovala skepticky, vyhýbavě či kriticky. F. Capra byl sice ve své době „ekologicky odvážný“, ale už méně „vážný“ představitel vědy.

Nejrozsáhlejší oddíl knihy nazvaný *Ekologicky příznivý život* (s. 145-158) tvoří jádro publikace. Názvy jednotlivých kapitol se dost zřetelně podřizují zájmu oslovit a vyprovokovat čtenáře. Najdeme zde témata, která patří už k tradičnímu repertoáru ekologické kritiky. Autorka se snaží podívat se na některé fenomény nově a hlouběji: kapitoly *Auto – zlý sen* (s. 56-64), *Tvrdý a měkký turismus* (s. 65-75). Novostí zvláště zaujme kapitola *Nový pohled na jídlo a vaření* (s. 75-81), v níž autorka těží z myšlenek Američana W. Berryho („Naše kuchyně a jídelny čím dál tím víc připomínají benzínové stanice a naše domovy jsou jako motely“), aby před čtenářem sugestivně odkryla provázanost elementárního aktu jídla, jeho přípravy se vzdálením se od přírody a s narušením kultury („Spěcháme od jídla, abychom pracovali, a utíkáme od práce, abychom se o večerech, víkendech a dovolených rekreatovali a jedli“) a hodnot a tím i s ekologickou krizí.

V kapitole *Eko-feminismus. Proměny mužské a ženské role* (s. 81-88) H. Librová chce nalézt v proměnách sexuálního chování (trend 90. let: stírání polarity mužské a ženské role – „no-sex“, „Liebe ohne Sex“, „nová maskulinita“ ap.) více než módní trend – odklon od hodnot spotřební společnosti. Autorkou prováděná diagnóza o automobilu jako o zlém snu, o exotické dovolené, prácepróste kuchyni, o odtabuizování sexu probíhá v rámcovém schématu „racionálního a neracionálního“, přičemž neracionální formy jednání a chování se diskvalifikují jako spoluúčast či prohlubování ekologické krize. Vzniká otázka, zda jsme

ochotni a schopni ve svém individuálním rozhodování překročit horizonty předepisovaného konzumního chování. To vyvolává otázku po zdroji a síle motivace vedoucí ke změně (viz mj. kapitoly *Kdo jsou lidé, kteří jsou ochotni se omezovat*, s. 98-101) v prostředcích (*Skromnost v realitě: brambory, bicykl a necht' k cestování*, s. 101-109) a výsledcích tohoto úsilí (*Rozhovor o konci světa*, s. 130-132; *O naději uprostřed ekologické krize II: Škrť přes pravděpodobnosti*, s. 183-190).

H. Librová přibližuje a sociologicky dokumentuje úsilí o ekologicky příznivý život jako zcela konkrétní obohacení života individua a forem soužití (*Bohatý svět skromnými prostředky*, s. 109-120). Přesto řada údajů uváděných autorkou při interpretaci sociologického výzkumu by mohla být vložena odlišně. Máme zde na mysli přístup např. německého sociologa J. Hubera, který opustil pozici někdejšího nadšeného účastníka alternativní skupiny, získal odstup, avšak neztratil své sympatie pro tyto skupiny a odkrývá mnohem diferencovaněji rozporuplnou realitu alternativních skupin. V poslední době vydal též řadu knih, zabývajících se ekologickou modernizací (viz J. Kamarýt, *Riziková společnost a ekologická modernizace*, 1994, v tisku).

Standardním tématem ekologických publikací se stala rovněž otázka „jak to je v realitě s domnělou možností, která se otevřela naší společnosti, stojící na novém počátku? Mohla se skutečně rozhodnout svobodně, nezávisle na setrvačném pohybu ekologicky hazardních trajektorií industriálních států?“ (s. 90) se stejně standardní odpovědí, že rozhodnutí bylo provedeno u nás „v nejsetrvačnějším duchu, na nějž lze pomyslet“ (tamtéž).

Jiným nebezpečím „sociologické či filozofické ekologie“ je nepřiměřené rozšiřování jejího předmětu. Jakmile se předmětem ekologie může stát *takřka vše* – ať jde o hodnoty evropského člověka, automobilismus, jídlo a vaření či neofeminismus (máme-li stručně připomenout jen některé kapitoly recenzované publikace) – pak propadá nejen nikdy nekončícím *metodologickým sporům* s jinými obory, ale vystavuje se i *obvinění z nekompetence* (stačí připomenout jen mimořádně ostrou konfrontaci ekonomických a ekologických hledisek). A to je situace, v níž se i u nás každé